

O‘ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOTGA O‘TISH: MUAMMOLAR, IMKONIYATLAR VA ISTIQBOLLAR

Olimov Shukurulla Dilshodjon o‘g‘li

TDIU, Buxgalteriya hisobi fakulteti talabasi

e-mail: awertro1522@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20520787>

Annotatsiya:

Ushbu maqolada O‘zbekistonning yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayoni ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot davlatning «Yashil iqtisodiyotga o‘tish bo‘yicha 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan strategiyasi» va tegishli normativ-huquqiy hujjatlarga asoslanadi. Mamlakatimiz oldida turgan asosiy ekologik muammolar – suv resurslari tanqisligi, atmosfera iflosligi, chiqindilarni qayta ishlash tizimining etarli darajada rivojlanmaganligi va «iflos» energetika manbalariga haddan tashqari bog‘liqlik – tahlil etiladi. Bir vaqtning o‘zida O‘zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya (quyosh, shamol), energiya samaradorligi va ekologik toza texnologiyalarni rivojlantirish uchun mavjud bo‘lgan keng imkoniyatlar ko‘rsatib o‘tiladi. Navoiy viloyatidagi quyosh elektr stansiyasi, Toshkentdagi chiqindilarni qayta ishlash klasterlari va tomchilatib sug‘orish tizimlari kabi aniq loyiha misollariga tayaniladi. Maqolada 2030 yilgacha CO₂ emissiyasini kamaytirish bo‘yicha mamlakatimiz xalqaro majburiyatlari, «yashil» ish o‘rinlari yaratish va raqamli monitoring tizimlari istiqbollari ham muhokama qilinadi. Aholi va biznes uchun ekologik madaniyatni oshirish, subsidiyalar hamda davlat-xususiy sheriklikning ahamiyati alohida ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, qayta tiklanuvchi energiya, ekologiya, suv resurslari, CO₂ emissiyasi, energiya samaradorligi, barqaror rivojlanish.

Kirish

Bugungi kunda jahon hamjamiyati iqlim o‘zgarishi, ekologik inqiroz va resurslar tanqisligi kabi global muammolar bilan yuzma-yuz turmoqda. Bu vaziyatda «yashil iqtisodiyot» tushunchasi – iqtisodiy o‘sishni ekologik barqarorlik bilan uyg‘unlashtiruvchi rivojlanish modeli – global darajada tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbekiston ham bu jarayondan chetda qolmay, 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan «Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi»ni qabul qildi.

Mamlakat iqtisodiyoti hali ham ko‘mirlar va mazutga asoslangan energetikaga, haddan ziyod suv sarflaydigan qishloq xo‘jaligiga va atrof-muhitga katta zarar keltiruvchi sanoat tarmoqlariga sezilarli darajada bog‘liq. Shu bilan birga, O‘zbekiston geografik joylashuvi, faol demografiyasi va tobora kuchayib borayotgan xalqaro hamkorlik imkoniyatlari tufayli yashil transformatsiya uchun jiddiy salohiyatga ega. Ushbu maqolaning maqsadi – mazkur transformatsiyaning asosiy muammolari va imkoniyatlarini tizimli tarzda tahlil etish hamda istiqbollar bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdir.

Asosiy qism

Ekologik muammolar tahlili

O‘zbekiston hozirda bir qancha jiddiy ekologik muammolar bilan duch kelmoqda. Ularning eng muhimlari quyidagilardir:

Birinchidan, suv resurslari tanqisligi mamlakatning asosiy ekologik muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda. Iqtisodiyot vazirligi ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonda bir necha o‘n yil davomida yiliga 56–60 km³ suv sarflanib kelinmoqda, biroq ushbu hajmning 90% dan ortig‘i qishloq xo‘jaligiga to‘g‘ri keladi. Eski irrigatsiya tarmoqlari tufayli suvning 40–45% yo‘qotilishi

kuzatilmoqda. Iqlim o'zgarishi fonida Amudaryo va Sirdaryo havzalarida suv iste'molining yanada kamayishi kutilmoqda, bu esa oziq-ovqat xavfsizligiga to'g'ridan-to'g'ri tahdid solmoqda.

Ikkinchidan, havoning iflosligi, ayniqsa yirik shaharlarda – Toshkent, Samarqand, Namangan, Farg'ona – keskin muammo bo'lib turmoqda. Mamlakat hududidagi elektr stansiyalarining aksariyati tabiiy gaz va ko'mirda ishlagani holda, ko'chma manbalar (avtopark) shaharlarda CO₂ va NO_x chiqindilarining asosiy manbaiga aylangan. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JST) me'yorlari bo'yicha o'tkazilgan monitoring natijalari Toshkentda PM2.5 zarralar konsentratsiyasi ruxsat etilgan darajadan 2–3 barobar oshganini ko'rsatmoqda [3].

Uchinchidan, maishiy va sanoat chiqindilarini qayta ishlash tizimi etarli darajada rivojlanmagan. O'zbekistonda yiliga 10 mln tonnadan ortiq maishiy chiqindi hosil bo'ladi, ularning atigi 5–8% i qayta ishlangan holda, qolganlari poligonlarda to'planib, yer osti suvlari va tuproqni zaharlamokda. Ayni muammo aholiga chiqindilarni alohida yig'ish madaniyatini singdirish zarurligini ham ko'rsatib turibdi.

To'rtinchidan, energetika sektori «iflos» manbalar – ko'mir, mazut va qisman tabiiy gaz – ga katta bog'liqlikni saqlab kelmoqda. Iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va eksportni oshirish uchun energiya talabi o'sib borayotgani mavjud infratuzilmaga yanada katta bosim o'tkazmoqda.

Yashil iqtisodiyotga o'tish imkoniyatlari

O'zbekistonning yashil transformatsiya uchun ob'ektiv imkoniyatlari juda katta. Birinchi navbatda, mamlakatning qayta tiklanuvchi energiya resurslari bo'yicha salohiyati e'tibarga loyiq. O'zbekistonda yiliga quyosh radyatsiyasining o'rtacha intensivligi 1700–1900 kVt-soat/m² ni tashkil etadi – bu Yevropa o'rtacha ko'rsatkichidan 1,5 barobar yuqori. Navoiy viloyatida 100 MVt quvvatga ega quyosh elektr stansiyasining ishga tushirilishi (2021–2022) mazkur imkoniyatni amalda qo'llashning dastlabki namunasi bo'ldi. Bundan tashqari, G'arbiy O'zbekistondagi shamol resurslari (Qoraqalpog'iston) ham jiddiy e'tiborga loyiq.

Ikkinchi muhim imkoniyat – energiya samaradorligini oshirish. O'zbekiston iqtisodiyotining energiya sig'imi hali ham yuqori darajada bo'lib, elektr energiyasi va issiqlik yo'qotishlarining bino va korxonalarda kamaytirish hisobiga 20–30% energiya tejallishi mumkin deb baholanmoqda. «Yashil bino» sertifikatlash tizimini joriy etish, eski qurilishlarni qayta jihozlash va energiya auditi amaliyotini kengaytirish katta samara berishi mumkin.

Uchinchi imkoniyat – xalqaro grantlar va «yashil» investitsiyalarni jalb etish. Yashil iqlim jamg'armasi (GCF), Osiyo taraqqiyot banki, Jahon banki va Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki O'zbekistonga yashil loyihalar uchun allaqachon sezilarli mablag' ajratmoqda. 2022–2024 yillarda O'zbekistonga ekologik yo'nalishda 1 mlrd dollardan ortiq xalqaro investitsiya jalb etildi.

To'rtinchi imkoniyat – qishloq xo'jaligida suv tejovchi texnologiyalar. Tomchilatib sug'orish va yomg'irlatib sug'orish usullarini keng joriy etish orqali suvdan foydalanish samaradorligini 30–40% ga oshirish mumkin. Hozirgi kunda mamlakat bo'ylab 400 000 gektardan ortiq maydonda tomchilatib sug'orish tizimlari faoliyat ko'rsatmoqda va bu ko'rsatkich davlat dasturlari doirasida oshirib borilmoqda.

Raqamli texnologiyalar va yashil iqtisodiyot

Raqamli texnologiyalar yashil transformatsiyaning muhim vositasiga aylana boshladi. Toshkent va bir qator viloyat markazlarida atmosfera holati sensorlari tarmog'i yaratilmoqda. Mazkur sensorlar real vaqtda havo ifloslik darajasini aniqlash va tegishli choralar ko'rish imkonini beradi. Toshkentning «Smart City» konsepsiyasi doirasida trafikni boshqarish tizimlarini optimallashtirish – motor transport chiqindilarini kamaytirishning samarali yo'li sifatida ko'rilmokda.

Chiqindilarni boshqarish sohasida ham raqamli yechimlar faol tadbiriq etilmoqda. Toshkentdagi chiqindilarni qayta ishlash klasterlarida RFID-teglangan konteynerlar va mobil ilovalar orqali axlat yig'ish marshrutlari optimallashtirilmoqda. «Ekologik monitoring» davlat axborot tizimi korxonalarining chiqindi hajmlarini avtomatik tarzda nazorat qilish imkonini beradi. Fermer xo'jaliklarida dron texnologiyalari va IoT-sensorlar orqali sug'orish jarayonini aniqlashtirish ham resurslarni tejashga hissa qo'shmoqda.

Istiqbollar va tavsiyalar

O'zbekiston 2030 yilgacha Parij kelishuvi doirasida sezilarli majburiyatlar olgan: GHG emissiyasini YAIMga nisbatan 35% ga kamaytirish va qayta tiklanuvchi energiya ulushini umumiy elektr quvvatida kamida 25% ga yetkazish. Ushbu maqsadlarga erishish uchun quyidagi strategik yo'nalishlar tavsiya etiladi:

Birinchidan, subsidiyalar va soliq imtiyozlari orqali «yashil» tadbirkorlikni rag'batlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Quyosh paneli va shamol turbinalari o'rnatuvchi korxonalar uchun QQS imtiyozlari, elektromobil xaridorlari uchun gumruk bojlarini kamaytirish, yashil bino qurilishi uchun kredit foizlarini subsidiyalash – bular barcha mamlakatda muvaffaqiyatli sinab ko'rilgan mexanizmlardir.

Ikkinchidan, davlat-xususiy sheriklik (DXSh) modelini keng joriy etish zarur. Yirik infratuzilma loyihalarini – katta quvvatdagi qayta tiklanuvchi energiya stansiyalari, chiqindilarni qayta ishlash zavodlari, suv tejovchi irrigatsiya tizimlari – xususiy kapital ishtiroki bilan amalga oshirish davlat byudjeti yukini kamaytiradi va loyihalarining tijorat samaradorligini oshiradi.

Uchinchidan, ekologik madaniyatni oshirish maqsadida maktab va oliy ta'lim dasturlariga yashil iqtisodiyot fanini majburiy kiritish, mahallalarda aholini chiqindilarni alohida yig'ishga o'rgatish kampaniyalarini kuchaytirish, ekologik mas'uliyat bo'yicha korporativ hisobot berish standartlarini joriy etish tavsiya etiladi.

To'rtinchidan, «yashil» ish o'rinlari yaratish strategiyasini ishlab chiqish zarur. IRENA (Xalqaro qayta tiklanuvchi energiya agentligi) hisob-kitoblariga ko'ra, O'zbekistonda 2030 yilgacha qayta tiklanuvchi energetika, energiya samaradorligi va yashil infratuzilma sohasida 150 000 dan ortiq yangi ish o'rni yaratish mumkin.

Xulosa

O'zbekistonning yashil iqtisodiyotga o'tishi – bu nafaqat ekologik zarurat, balki iqtisodiy imkoniyat hamdir. Mamlakatda qayta tiklanuvchi energiya resurslari, xalqaro moliyaviy qo'llab-quvvatlash va isloh qilishga tayyor siyosiy iroda mavjud. Biroq suv tanqisligi, havoning iflosligi, chiqindilarni qayta ishlash infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi va «iflos» energetikaga bog'liqlik kabi muammolar sistemli yondashuv talab etmoqda.

2022–2026 yillarga mo'ljallangan strategiya va Parij kelishuvidan kelib chiqadigan majburiyatlar O'zbekistonga yashil transformatsiya yo'lida aniq mo'ljallar belgilab berdi. Ushbu maqsadlarga erishish uchun subsidiyalar, soliq imtiyozlari va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini faol qo'llash, raqamli monitoring tizimlarini kengaytirish, aholi va biznesning ekologik savodxonligini oshirish talab etiladi.

Yashil iqtisodiyot – bu bir martalik chora-tadbir emas, balki uzluksiz jarayon. O'zbekiston o'z tarixiy tajribasiga (Markaziy Osiyoning qadimiy sug'orma dehqonchilik sivilizatsiyasi) va zamonaviy texnologiyalarga tayangan holda bu jarayonda Markaziy Osiyo mintaqasida yo'l ko'rsatuvchi davlatga aylanish salohiyatiga ega.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yashil iqtisodiyotga o'tish bo'yicha 2022–2026 yillarga mo'ljallangan strategiyani tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni, PF-60-son, 2022 yil 2 mart. – lex.uz. – URL: <https://lex.uz/docs/5883618>.
2. O'zbekiston Respublikasi Suv xo'jaligi vazirligi. Suv resurslari va irrigatsiya: statistik ma'lumotnoma 2023. – Toshkent, 2023. – 84 b.
3. World Health Organization. WHO Global Air Quality Guidelines: Particulate Matter (PM2.5 and PM10), Ozone, Nitrogen Dioxide, Sulfur Dioxide and Carbon Monoxide. – Geneva: WHO, 2021. – 290 p.
4. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi. Atrof-muhit holati to'g'risida milliy ma'ruza 2022. – Toshkent, 2022. – 112 b. – URL: <https://eco.gov.uz>.
5. IRENA (International Renewable Energy Agency). Renewable Energy Prospects for Central Asia. – Abu Dhabi: IRENA, 2023. – 96 p. – URL: <https://www.irena.org/Publications/2023>.
6. Asian Development Bank. Uzbekistan: Transitioning to Green Economy – Opportunities and Challenges. ADB Report. – Manila, 2023. – 58 p.
7. Mirzayev, A. va boshq. «O'zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya manbalari salohiyati va rivojlanish istiqbollari» // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali. – 2023. – №3. – B. 45–58.